

Хойнацька Л.М., кандидат історичних наук, доцент

Політика Путіна - продовження національної політики Сталіна:
кримськотатарське питання

Щоб вірно розуміти і оцінювати проблеми щодо національних меншин в Україні доцільно згадати досвід їх демократичного вирішення у 1920 - 1930-х роках.

Оскільки влада більшовиків на початку 20-х років була ще слабкою, особливо на територіях, де проживали поневолені Російською імперією народи, не можна було негайно впроваджувати в життя гасло комуністів про злиття націй, не наражаючись на серйозні непорозуміння з боку корінного населення. Необхідно було тимчасово прибрати це гасло до зміцнення влади і проводити політику задоволення потреб народів в розвитку національної культури, а потім силовими методами запровадити її у життя.

1921 року було створено Кримську Автономну Соціалістичну Радянську Республіку у складі РРФСР. На час утворення автономної республіки там

проживали представники 70 націй і народностей. Політика патронування над кримськими татарами, так звана «татаризація» згідно з ухвалою РНК Кримської АСРР від 10 лютого 1922 року проводилась у загальному руслі політики «коренізації» в СРСР. У цей період було організовано 6 татарських районів та 144 татарських сілради. Державними мовами автономної республіки були російська та кримськотатарська, а її керівництво складалося переважно з кримців.

Поряд із позитивними зрушеннями в національному питанні (відкриття національних шкіл, театру, випуск газет), кінець 20-х років ознаменувався для Криму початком боротьби з так званими троцькістсько-націоналістичними, буржуазно-націоналістичними, антирадянськими елементами. Кримські татари втратили тоді щонайменше 35 - 40 тис. осіб.

Дізнавшись про напад фашистської Німеччини на Радянський Союз, більшість кримських татар висловила бажання зі зброєю в руках захищати від загарбників рідну землю. Близько 60 тис. з них з перших днів війни пішли на фронт. За інформацією КДБ, переданою Сталіну, в армію було призвано близько 40 тис. кримських татар [1]. Саме з них було сформовано у Феодосії 320-ту та в Євпаторії 321-шу дивізії. В середині жовтня 1941 року ці дивізії вступили в бій з гітлерівцями. Але недостатньо підготовлені і погано навчені солдати під тиском переважаючих сил противника змушені були відступати, значна частина їх потрапила в полон або дезертирувала. Це дало підставу відповідним органам дійти висновку про те, що всі татари - дезертири і зрадники. При цьому ігнорувався той факт, що майже 30 тис. з них загинуло смертю хоробрих у двобої з нацизмом. За проявлену мужність звання Героя Радянського Союзу одержали Абдуреїм Решидов, Абдула Тайфук, Узер Абдураманов, Сеїтнафе Сеїтвелієв, двічі Героя льотчик-винищувач Амет-Хан-Султан. Проте для тодішніх властей це не мало значення.

Після прийняття постанови ДКО від 11 травня 1944 р. за № 5859сс «Про кримських татар» було видано накази про звільнення кримчаків із лав Червоної армії. Рядовий і сержантський склад, більшість молодших офіцерів, а також старші офіцери-політпрацівники направлялися на спецпоселення. Старші офіцери, які не були політпрацівниками, продовжували воювати на фронті. В усіх колишніх військовослужбовців вилучалися військові квитки (їх заміняли довідки), їм заборонялося носіння погонів, вогнепальної і холодної зброї.

З перших днів окупації частина кримських татар вступила до партизанських загонів та підпільних груп. Так, до партизанських загонів Криму у 1941 році було прийнято близько 1 тис. кримських татар, тобто 20% загальної їх чисельності [2]. Відомі прізвища комісарів загонів - Мустафа Селімов, Рефат Мустафаєв, Сейдала Куртсеїтов та багато інших.

Спробуємо визначити кількість татар, які служили гітлерівцям. Публікації з історії Криму свідчать про те, що в підрозділах нацистської армії, яка дислокувалася на півострові налічувалося приблизно 20 тис. (10%) кримських татар [3]. Таким чином, немає ніяких підстав вважати, що всі кримські татари були зрадниками.

18 травня 1944 року за наказом Сталіна весь кримськотатарський народ був звинувачений у колабораціонізмі та депортований з Криму. Трагедія отримала назву Сюрґюн (від крим. *Sürgün* - вигнанець). Кримських татар було депортовано у різні райони СРСР - від північного Приуралля до республік Середньої Азії. Впродовж трьох діб каральні органи відправили з Криму понад 70 залізничних ешелонів, у кожному з яких було по 50 вагонів, ущент заповнених переселенцями. Масштаб депортації видався сталінському керівництву недостатнім. Тому 21 травня 1944 року ДКО СРСР прийняв постанову за № 5937 про додаткове переселення з Криму кримських татар.

Дослідники називають різну кількість виселених 1944 року кримських татар. За татарськими джерелами - близько 238 500 осіб, з яких за перших півтора року померло близько 110 тис [4].

У результаті депортації у кримських татар було вилучено понад 80 тис. будинків, більше 34 тис. присадибних ділянок, близько 500 тис. голів худоби, всі запаси продовольства, насіння, саджанців, корму для домашніх тварин, десятки тисяч тонн сільськогосподарської продукції [5].

По суті, депортація позбавляла кримських татар їхнього етносоціального та етнокультурного середовища проживання, яке створювалось віками, а також їхньої державності.

Верховна Рада України своєю постановою від 12 листопада 2015 року визнала депортацію кримських татар у 1944 році геноцидом і проголосила 18 травня Днем пам'яті жертв геноциду кримськотатарського народу.

На відміну від інших народів, депортованих 1944 року і повернених на батьківщину після XX з'їзду КПРС, кримським татарам було заборонено переїздити до Криму.

Масове повернення почалося у 1989 році, після того як Верховна Рада СРСР формально засудила депортацію 1944 року. Станом на 2013 рік у Криму мешкало близько 270 тис. кримських татар, що становило 13 % від загального населення.

1991 року було скликано другий Курултай (Національний парламент) і створено систему національного самоврядування кримськотатарського народу. Кожні п'ять років проходять вибори нового Курултаю, в яких бере участь усе доросле кримськотатарське населення. Курултай формує виконавчий орган - Меджліс кримськотатарського народу. Протягом усього часу існування головою Меджлісу був Мустафа Джемільєв. З листопада 2013 року головою Меджлісу став Рефат Чубаров. Першочерговими завданнями кримськотатарського національного руху є відродження духовної культури та підготовка кадрів власної інтелігенції.

За 23 роки українського суверенітету було вибудовано надзвичайно логічну і сталу систему органів національного самоуправління, В основі цієї конструкції було близько 250 місцевих меджлісів і 24 регіональних.

У кінці лютого - початку березня 2014 року перекинуті з Росії і кримських баз Чорноморського флоту РФ війська без розпізнавальних знаків окупували Кримський півострів.

18 квітня 2016 р. Мін'юст Росії вніс Меджліс кримськотатарського народу в перелік громадських і релігійних об'єднань, діяльність яких зупинено в РФ «у зв'язку зі вчиненням ними екстремістської діяльності». А 26 квітня підконтрольний Росії Верховний суд Криму ухвалив заборонити діяльність Меджлісу кримських татар на території анексованого півострова.

Заборона Меджлісу є черговим порушенням базових прав і свобод людини. Своїми діями окупаційна влада крок за кроком посилює репресії щодо корінного народу Криму, показує, що ставить за мету витіснити усіх кримських татар за межі їхньої землі. Переслідування корінного народу Криму викликано, на нашу думку, прихильністю кримських татар до ідеї Криму у складі України і спротивом російській анексії.

Ототожнення Меджлісу з екстремістською організацією відкриває шлях до стигматизації та дискримінації значної частини кримської громади.

Список використаних джерел

1. Бугай М.Ф. Депортація кримських татар у 1944 р. / М.Ф. Бугай // Укр. іст. журн. - 1992. - № 1. - С. 30.
2. Центральний державний архів громадських об'єднань України. - Ф. 1, оп. 24, спр. 6166, арк. 11.
3. Бугай М.Ф. Назв. праця. - С. 32.
4. Енциклопедія історії України: У 10 т. / Редкол: В.А. Смолій (голова) та ін. - К.: Наук. думка, 2008. - Т.5. - С. 384.
5. Там само. - К.: Наук. думка, 2004. - Т. 2. - С. 339.